

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XVII

TEMMUZ 2001

Sayı: 50

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA VİLÂYÂT-I ŞARKIYYE'DE NÜFUS

Yrd. Doç. Dr. Haluk SELVİ*

Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı boyunca Ruslarla birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. Özellikle Van'ın 1915 Nisanında Ermeniler tarafından işgali ve Osmanlı Devleti'nin 1915 Mayısında Ermenileri hudut dışına sürmesiyle Ermenilerin ve Müslümanların birbirlerine olan düşmanlıkları daha da artmıştır. 1917 baharında Rus ordusu bütün Erzurum Vilâyetini, Trabzon Vilâyeti'nin doğu yarısını ve Van ve Bitlis vilâyetlerinin kuzey yarısını, Van, Erzurum, Trabzon, Erzincan, Gümüşhane, Bayezid, Bitlis ve Muş'un merkez şehirlerini işgal etmiştir. Müslüman nüfus Rusya'nın lehine olarak Orta Anadolu'ya sürüldü. 1917 ve 1918 yıllarında Türk orduları doğuda işgal edilmiş olan bu bölgeleri tekrar ele geçirince, bu sefer Ermeniler yaptıklarından dolayı göçebe durumuna düşerek Rus Ordusunun peşinden Trans-Kafkasya'ya gitmişlerdir.

Doğu Anadolu'nun Müslüman-Türk ahalisi işgalci Ermeniler elinden çok çekmişlerdir. Anadolu'nun içlerine kaçmış olanlar Doğunun kurtuluşundan sonra eski yurtlarına dönmeye başladılar. Fakat göç etmiş olanların yüzde ellisine yakını geri dönmemiştir. 1914'ten 1923'e kadar Anadolu insanının %20'si öldü, bu kayıp oranı bazı Doğu Vilâyetleri için nüfusun yarısını buluyordu. Anadolu'daki bu duruma rağmen Ermeniler sanki hiçbir şey yapma-

* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

mışlar gibi büyük devletlerin himayesinde, Avrupa kamuoyunu Türkler aleyhine kışkırtmaya devam ettiler. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa kamuoyunda Ermeniler hakkında dolaşan bilgiler genellikle Ermeni kaynaklı idi. Bazen Avrupalı gazetecilerin de gözlemlerinden istifade ediliyordu, fakat bu gazetecilerin çoğu Orta Anadolu'dan ileriye geçmeden Doğu Anadolu hakkında yazılar yazıyorlardı¹. Avrupa kamuoyu bu bilgileri memnuniyetle karşılıyor ve Ermenileri hiçbir suçu olmayan, masum bir millet olarak tanıyordu.

Birinci Dünya Savaşı boyunca devam eden Avrupa ve Amerika'daki bu tür Ermeni propagandaları savaş sonunda etkisini göstermiş, 8 Ocak 1918'de ABD Başkanı W. Wilson on dört maddeyi ihtiva eden prensiplerini açıklamıştı. Bu prensiplerin on ikinci maddesinde, "şimdi Türk hakimiyetinde bulunan diğer milletlere tam bir yaşama emniyeti ve muhtar bir gelişme imkanı sağlanacak" deniliyordu. Böylece kurulması düşünölen Büyük Ermenistan ve bunun manda altına alınması, daha önce Doğu Anadolu'da Ermeni çoğunluğun bulunduğu, fakat bunların savaşlar sebebiyle ya göç ettiği, ya da öldüröldüğü kabul ediliyordu².

Savaşın Osmanlı Devleti aleyhine sona ermesi, İtilaf Devletleri'nin bu devlet hakkındaki emperyalist düşüncelerini uygulama imkanını vermişti. Bunun için, şark Meselesi'nin ortaya çıkmasından beri uygulanan politika gereği, yine Osmanlı Devleti içerisindeki azınlıklar kullanılacaktı. Bu azınlıkların en önde gelenleri şüphesiz istismara uğramış Ermenilerdi. Ermeniler her defasında Vilâyet-ı şarkıyye'nin kendi anavatanları olduğunu iddia ediyorlar ve bu bölgede eskiden beri nüfus bakımından çoğunlukta olduklarını kendi kayıtlarına göre ortaya koymaya çalışıyorlardı. Ermenilerin nüfus istatistikleri sadece tahmine dayanıyordu ve vaftiz kayıtlarının bir derlemesi şeklinde olmayıp "Doğu vilâyetlerinde yaklaşık kaç Ermeni yaşar?" sorusuna cevap arayan bir form halindeydi³.

¹ Böyle bir bilgi örneği için bakınız; Yüzbaşı Norman, **Ermenilerin Maskesi Düşüyor**, (Yay. Haz. Yavuz Ercan), Ankara 1993.

² Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun 1972. s. 4-5.

³ Justin Mc Carthy, **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslöman ve Azınlık Nüfus**, (Çev. İhsan Gürsoy), Ankara 1995. ř. 51.

Bu nüfus tahminlerine dayanan Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılacak anlaşma hükümlerini tespit etmek üzere Paris'te toplanan Barış Konferansı'na iki delegasyonla katıldılar. Bunlardan ilki Bogos Nubar başkanlığındaki Ermeni Ulusal Birliği, diğeri Ermenistan Millet Meclisi Reisi Avetis Ahoronian başkanlığındaki Erivan temsilcileri idi. Her iki heyet aralarında anlaşarak 26 Şubat 1919'da konferansa bir memorandum sundular."Barış Konferansı'ndan Önce Ermenistan Sorunu" başlığını taşıyan bu memoranduma göre, Ermeniler Vilâyât-ı Şarkıyye'nin Trabzon ile birlikte kendilerine terkini istiyorlar ve bu taleplerini verdikleri şu bilgilerle haklı göstermeye çalışıyorlardı:

"...Eğer Ermeniler dağıtılmasalardı Ermeni Vilâyetlerinde çoğunlukta bulunacaklardı. Savaştan önce geçen yüzyılın sonundaki güçlülere rağmen Ermenistan diye adlandırılan Altı Vilâyette, Trabzon Vilâyeti'nde, Kilikya'da Kürtler ve Türklerden ve hatta Kürtler ve Türklerin toplamına yakın Ermeni mevcuttu. Bu bölgelerde 1.403.000 Ermeni, 943.000 Türk ve 482.000 Kürt vardı..."

"Ermeni Patrikhanesi'nin kayıtlarına göre Türkiye'deki Ermenilerin nüfusu 1882 yılında 1.680.000, 1912'de 1.018.000 idi. Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı boyuca İtilaf Devletleri lehine çalıştılar ve bir milyondan fazla Ermeni bu uğurda hayatını kaybetti. 1917 yılının sonunda Van, Bitlis ve Erzurum vilâyetlerinde 46.000 Türk ve yaklaşık 30.000 Kürt vardı. Kurulacak bir Ermenistan ilk yıllarında şu nüfusa ulaşacaktır: Ermeniler: 2.500.000, Rum, Nasturi: 500.000, Türk, Kürt, Arap, Fars: 1.000.000"⁴.

Ermenilerin konferansa sundukları harita ve talep ettikleri topraklar, aynı tarihlerde İngiliz Delegasyonu tarafından hazırlanan başka bir haritada da gösterilmişti⁵. Bu önemli bir nokta idi. Çünkü Sevr'e giden yol açılmış olu-

⁴ USA National Archive, **Paris Peace Conference**, 184.021/94. Bugün dahi Ermeniler aynı iddialarla Avrupa ve Amerika parlamentolarında kendilerine destek aramaktadırlar.1919 yılında Paris Barış Konferansına sundukları taleplerden ve Sevr Anlaşması hükümlerinden bugün için vazgeçmiş değiller. Patrikhanenin verdiği rakamların abartılmış olduğu hemen görülür. Patrikhane bu vilâyetlerdeki Ermeni değil de Hristiyan unsurun, Müslümanlar değilde Hristiyanlar arasında çoğunlukta olduğunu ortaya koymaya çalışır ve bunu yaparken de çoğu zaman nahiye hudutlarını değiştirerek büyük devletleri şaşırtmaya çalışır. Bkz. Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara,1983, s.96.

⁵ Akaby Nasibian, **Britain and The Armenian Question (1915-1923)**, London 1984, s.148.

yordu. Ermenilerin arkasındaki Amerika ve İngiliz gücü böylece kendisini daha açık bir şekilde gösteriyordu. Zira Wilson Büyük Ermenistan'ın kurulması için çok büyük gayret gösterecekti.

Ermeni delegeleri amaçlarına ulaşmak için Paris'te bu şekilde çalışırken Rum ve Ermeni Patrikhaneleri de Anadolu'da boş durmuyorlardı. Polis Müdüriyet-i Umumisi 8 Mart 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta Rum ve Ermeni işbirliğinden ve patrikhanelerin çalışmalarından şu şekilde bahsediyordu:

*"Rumların emellerini gerçekleştirmek amacıyla Paris'te Sulh Konferansı'nda bulunan Yunanistan Başvekili Venizelos ile Ermeni Murahhası meşhur Bogos Nubar Paşa aralarında verdikleri karar üzerine Rumların İstanbul'u, Ermenilerin Trabzon'u ilhak etmek istedikleri ve bu taleplerini gerçekleştirmek üzere Rum ve Ermeni Patrikhanelerine tezkere yazılması üzerine mezkûr patrikhanelerce bu mesele için her gün toplantı yapılarak konferans vermekte oldukları istihbar kılınmış olmakla..."*⁶

Tarihi emellerini bu suretle gerçekleştirmek isteyen Ermenilerin Vilâyâtı Şarkıyye'nin nüfusu hakkında verdikleri rakamlar pek sıhhatli değildir. Şimdi elimizdeki kayıtlara ve belgelere göre hem savaş öncesi hem de savaş sonrası nüfus durumunu görmeye çalışalım.

XIX. yüzyılın sonuna ait tarihsiz bir kayıt⁷:

Vilâyetler	İslam	Ermeni	Rum, Katolik ve Protestan	Süryani
Erzurum	442.671	101.119	15.485	-----
Bitlis	167.054	110.358	7.046	-----
Van	282.582	71.582	1921	5950
Diyarbakır	240.574	45.985	1347	13.249
Harput	355.154	73.100	-----	553
Toplam	1.488.035	401.154	25.799	29.752

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.) Dahiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS.) 49-1/104.

⁷ B.O.A. Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E.) , Kıs.18, Evrak No: 553/48, Zarf: 93, Karton: 33.

1912 yılına ait Ermeni Nüfusu⁸:

Erzurum : 99.018 , Bitlis : 108.358 , Dersim : 13.050 , Mamüretülaziz : 91.290, Diyarbakır : 45.291, Sivas : 111.856, **Toplam** : 467.863.

Hovannisian 1914 yılından önce bütün Türkiye'deki Ermeni nüfusunun 2 milyondan az ama 1,5 milyondan fazla olduğunu yazılmıştır.⁹ Hovannisian gibi yine bir Ermeni olan Louis Pastırmacıyan ise 1914'te bütün dünyada 4.100.000 Ermeni yaşadığını, bunun ancak 1.700.000'inin Türkiye'de bulunduğunu belirtmektedir¹⁰. Dahiliye Nezareti 1914 yılında hazırladığı nüfus istatistiğinde altı Doğu Vilayetinin Ermeni nüfusunu şu şekilde göstermektedir:

Vilâyet	Ermeni Nüfusu
Erzurum	125.657
Bitlis	114.704
Diyarbakır	55.890
Sivas	143.406
Mamüretülaziz	76.070
Van	<u>67.792</u>
Toplam	583.519 ¹¹

Batı kaynakları içinde Doğu İllerinde Ermeni nüfusunu en yüksek gösteren Fransız Sarı Kitabı'na göre¹² :

⁸ Aynı karton, evrak no: 553/52.

⁹ Richard Hovannisian, **Armenia on the Road to Independence**, Los Angeles, 1967, s.37.

¹⁰ Louis Pasdermadjian, **Histoire De L'Armenie**, Paris, 1949, s.374.

¹¹ Kemal Karpat, **Ottoman Population (1830-1914)**, London, 1985. s.188-189; Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1976. s.146.

¹² **İkdam**, 3 Mart 1335/1919, No:7924.

Vilâyet	Toplam Nüfus	Gregoryan Ermeni	Ermeni Nüfusu %
Erzurum	645.702	134.967	20.90
Bitlis	398.625	131.390	32.96
Van	430.000	80.789	18.79
Elazığ	578.814	69.718	12.04
Diyarbakır	471.462	79.129	16.78
Sivas	1.086.015	170.433	14.68
Trabzon	1.047.700	47.200	4.5
Toplam	4.658.318	716.626	17.23

Bütün bu rakamlar Ermenilerin Birinci Dünya savaşından önce Osmanlı Devleti'nin hiçbir ilinde, sancağında hatta tek bir bucağında bile nüfus çoğunluğuna sahip olmadıklarını göstermektedir. Ermenilerin kamuoyunda nüfus problemini tekrar gündeme getireceğini düşünen Osmanlı Hükümeti, Birinci Dünya Savaşı sona ermeden, 26 Ekim 1918'de Halep, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamüretülaziz, ve Musul vilâyetleriyle Erzincan, Maraş, Urfa ve Zor mutasarrıflıklarına gönderdiği şifre telgrafnamede , Vilâyet ve Liva dahilindeki kazalardan her birinde ne kadar Türk, Arap ve Ermeni'nin bulunduğunu, bunların ne kadarının İslam, Ortodoks, Ermeni Katolik, Protestan, Keldani v.s. olduğunu sorarak şöyle diyordu:

*"....Sulh Konferansındaki önemi dikkate alınarak gerek resmi kayıtlardan ve gerek vesikalardan doğru bilgi sağlanmasına gayretle alınacak neticenin acele olarak gönderilmesi ve her ne sebeple olursa olsun şuraya buraya sevk edilmiş eşhasdan ileride dönebileceklerine tekrar memleketlerine gelmiş nazarıyla bakılarak toplam nüfusun ona göre hesap edilmesi..."*¹³

Dahiliye Nezareti'nin bu şifresi üzerine bu vilâyetlerde çalışmalar başlamış ve vilâyetler dahilindeki Ermeni nüfusu ve Ermenilerle meskun olan köyler tespit edilmeye çalışılmıştır. Vilâyetler bu konuda çok hızlı hareket et-

¹³ B.O.A. Dahiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR.) 92/255; Dahiliye İdare-i Umum (DH.İ-UM.)19-10/1-6.

mişler, fakat ulaşım ve haberleşme imkanlarının yetersizliği yüzünden sonuçlar Dahiliye Nezareti'ne 1919 yılının Şubat ayına kadar gelmeye devam etmiştir. Nezaret bu konu üzerinde o kadar önemli bir şekilde durmuş ve acele etmiştir ki, sonuçlar bazı vilâyetlerde telgraf bulunmayan yerlerden özel süvariler vasıtasıyla elde edilmeye çalışılmıştır¹⁴.

Erzurum Vilâyeti'nin nüfusu,¹⁵ 7 Kasım 1918'den 2 Şubat 1919'a kadar dokuz ayrı yazı ile Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Harp dolayısıyla vilâyete ait bütün nüfus kayıtlarının kaybolması sebebiyle 1329/1913 senesi istatistiğine göre nefsi-i Erzurum Kazası'nın nüfusu şöyle idi:¹⁶

Müslüman	Ermeni	Protestan	Katolik	Keldani	Süryani	Yahudi
82.828	32.751	83	1.313	13	33	10

Mahallerinden gelen bilgilere göre kaza nüfusları şu şekilde ortaya çıkıyordu:¹⁷

Kaza	Müslüman	Ermeni	Katolik	Rum
Narman	20.300	500	-----	-----
Pasinler	52.251	8.039	-----	-----
Tortum	29.000	1.200	1.800	-----
Tercan	30.000	7.000	-----	-----
Hınıs	25.000	2.100	-----	-----
Bayburt	60.715	9.872	-----	1.250
Yusufeli	31.600	178	1.720	25
Karakilise	15.150	3.000	-----	-----
Eleşgirt	22.000	2.000	1.000	-----
İspir	28.500	1.500	-----	-----
Kığı	32.540	4.000	-----	150(protestan)
Diyadin	7.460	-----	-----	-----
Tutak	8.200	300*	-----	-----
Toplam	362.716	39.689	6.520	1.425

¹⁴ Erzurum Valisi Münir Bey 23 Ocak 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifrede, Bayezid'ten bazı nahiyelerin neticelerinin süvari-i mahsusla sağlanmasına teşebbüs edildiğini yazıyordu (B.O.A.Dahiliye Sicil-i Nüfus Tahrirat (DH. SN-THR.) 82/55, lef. 45).

¹⁵ Savaşın önce Erzurum Vilayeti nüfusunun %78.3'ü Müslüman, %20.2'si Ermeni idi. Bkz. Cevdet Küçük, "XIX. Asırda Anadolu'da Ermeni Nüfusu", **Dokuz Eylül Üniversitesi Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu**, İzmir, 1983, s.93.

¹⁶ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef. 26.

¹⁷ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55. lef.27; 29; 42.

Erzurum Vilâyeti çalışmalarının sonunda Ermenilerle meskun olan köyleri de tespit etmişti: 1518 köy içerisinde 46 köy tamamen, 14 köyün % 35'i Ermeni idi¹⁸.

Nüfus ile ilgili bu çalışmaların yapıldığı sıralarda Anadolu içerisinde nüfus yönünden büyük bir hareketlilik vardı Anadolu'nun içlerine Ermeni zulmünden kaçmış olan aileler eski yurtlarına dönüyorlardı. Bunun dışında Erzurum ve Van Vilâyetleri Kafkas sınırından, Kars ve Sarıkamış cihetinden de çok büyük miktarda göç alıyordu. Sınır ötesinde Ermeniler Müslümanlara akla gelmeyecek zulümler yapıyorlar, böylece onları göçe zorluyorlardı. Dahiliye Nezareti bu hareketliliği de göz önünde bulundurmuş 22 Aralık 1918'de Vilâyetlere gönderdiği talimatta, sulh konferansına takdim edilmek üzere gönderilen nüfus istatistiklerinde iltica edenlerin, geri dönenlerin ve dönecek olanların bildirilmesini istemiştir¹⁹.

Erzurum Vilâyeti tarafından bu telgrafa 30 Ocak 1919'da verilen cevapta Erzurum Vilâyeti'nin genel nüfusu ve kayıpları şu şekilde veriliyordu:

Harpden önce nüfus-ı umumi	: 704.763
Şu andaki mevcudu	: 408.570
Vilâyet dahiline göç edenler	: 448.207
Geri dönen mülteciler	: 173.304
Dönmesi muhtemel olanlar	: 108.098
Gayb ve zayi olanlar	: 207.105 ²⁰

Diyarbakır Vilâyeti'nin nüfusu²¹, 31 Kasım 1918 ve 21 Ocak 1919 tarihleri arasında gönderilen üç telgrafla Dahiliye Nezareti'ne bildiriliyordu. Bunlardan 31 Kasım 1918 tarihli olanında şöyle deniliyordu: "*Halen vilâyet*

* Türk Ordusunun gelmesiyle Rusya'ya firar etmişlerdir.

¹⁸ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55. lef. 18 ve 24

¹⁹ B.O.A. DH.ŞFR.94/204

²⁰ B.O.A. DH.SN-THR. 82/55, lef.48-49

²¹ Savaşın önce Diyarbakır Vilayeti nüfusunun %67,9'u Müslüman, %16,8'i Ermeni idi; Küçük, a.g.m., s.93.

dahilinde beş-on karyede bir veya iki aile teşkil edebilecek perakende Ermeni bulunabilir. Merkez ve mülhakat kasabalarda ise, bu köylerle beraber toplam 3.044 mühtedi ve 3.818 gayri mühtedi Ermeni mevcuttur. Sevkten önce Ermenilerin durumu ile ilgili yazışmalar devam etmektedir.”²²

Vilâyetin nüfusu 29 Aralık 1918'de Dahiliye Nezareti'ne şu şekilde bildiriliyordu²³:

Kazalar	İslam	Ermeni	Ermeni Katoliği	Süryani	Süryani Katoliği	Rum	Rum Katoliği	Keldani	Protestan	Musevi	
Merkez (1)	51.980	13.941	1.270	3.809	295	345	113	1.245	1.238	521	
Lice	28.000	190	----	----	-----	-----	-----	-----	200	----	
Dirik	21.113	150	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	
Beşiri	10.641	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	
Sitvan	25.000	400	----	----	-----	-----	20	-----	-----	-----	
Mardin (2)	48.882	----	6.655	9.158	5.757	7	----	933	----	----	
Midyat	41.962	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	
Nusaybin (3)	37.000	----	----	1.200	----	----	----	25	----	----	
Cizre	16.719	266	gayri müslim								
Resulayn	22.700	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	
Maden	71.345	875	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	
Palu	60.000	Amerika'daki Ermeniler dönünce 2800 Ermeni								25	----
Siverek	60.643	329	20	-----	-----	-----	-----	-----	-----	139	
Viranşehir	22.500	----	150	250	----	-----	-----	-----	-----	-----	
Çermik	25.464	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	242	
Toplam	543.949	16.151	8.095	14.417	12.052	352	2.933	2.203	1.463	902	

(1) Mukayyed nüfustur, gerek Ermeni ve gerekse Rum ve milel-i saireden 12.932 nüfus sevk olunarak 1.862 yerli ve 357 yabancı mühtedi ve gayri mühtedi olduğu.

(2) 6.555 Ermeni Katoliği sevk olunmuş, 100 nüfus parekende.

(3) Süryani ve Keldanilerden 314'ü sevk edilmiştir.

“Vilâyetin %75 'i İslamdır. Vaktiyle gayri müslimler gerek Vilâyât-ı Şarkıyye ve gerekse mebus seçimleri dolayısıyla katiyen kaydedilmemiş bir fert bırakmamışlardır. Bu nokta göz önünde bulundurulmalıdır. Vilâyet dahilinde sevkten önce 11 köy tamamen, 92 köy kısmen Ermenilerle meskundü²⁴.”

²² B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.17.

²³ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef 3 ve 35.

²⁴ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.43-44

Mamüretülaziz'den²⁵ Dahiliye Nezareti'ne nüfus durumu ile ilgili 9 ve 11 Kasım 1918 tarihli iki telgraf gelmiştir. Bunlardan ilkinde; "seferberlikten önceki duruma ve kayıtlara göre, Vilâyeti oluşturan onyedî merkezden her birinde az çok Ermeni mevcut ise de vilâyet merkezi ile Harput Kazası hariç hiçbir yerde Ermeni nüfus Müslüman nüfusun yüzde onu üzerine çıkamamıştır. Vilâyeti oluşturan 2511 köyden 2417'si Müslümanlar tarafından iskan edilmiş olup yalnız Harput'ta 4, Çemişkezek'te 6, Arapkir'de 1, Ergani'de 3, Malatya'da 1 olmak üzere 15 köyde Ermeniler sakinidir²⁶" deniliyordu.

İkinci telgrafta Vilâyetin teferruatlı nüfusu veriliyordu ve bu telgrafın başına şu not düşülmüştü: "Seferberlikten evvelki kuyuda nazaran vilâyetin nüfus-ı umumiyesi 497.000 raddesinde olup vaktiyle nüfus kaydında Türk ile Kürt anasını tefrik edilmeyerek müslim hanesi altında gösterilmiş olmağla ve bazı mahallerde Kürtler tabiatıyla Türkleşmiş bulunduğu nazaran merkez kazasıyla Malatya'nın bazı kazalarında Türk ve Kürdü yekdiğerinden tefrikan imkan yoktur... Nüfus-ı umumiyenin 431.000 küsuru Müslüman, 17.000 küsuru Süryani Katolik vesaire ve 1.000 küsuru Rum olup 40.000'e karibi ise Ermeni'dir. Kaza itibariyle taksimat şöyledir:

Kazalar	Müslüman	Ermeni	Süryani
Merkez	55.890	22.178	3.904
Harput	22.700	9.000	2.455
Eğîn	5.710	1.200	800
Arapkir	12.270	2.900	350
Keban	17.036	255	100
Pütürge	34.200	520	600
Malatya Merkez	44.375	1.330	350
Akçadağ	42.000	-----	200
Behisni	31.500	1.500	380
Hısnı Mansur	15.300	2.220	750
Kahta	10.500	400	50
Dersim Merkez	25.400	1.270	360
Mazgird	15.000	1.500	-----
Ovacık	Kısmen gayrimuharrer olup toplam 20000 civarındadır		
Nazimiye	5.100	70	-----
Çemişkezek	16.000	3.400	450
Çarsacak	10.600	6.100	240
Toplam	362.891	50.843	11.589

²⁵ Savaşın önce Mamüretülaziz Vilayeti nüfusunun %87.8'i Müslüman, %12.1'i Ermeni idi. Bkz. Küçük, agm., s. 93.

²⁶ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.25.

Kayıtlı olan bu nüfus harpten evvelki nüfus olup harpten sonra silah altına alınıp henüz avdet etmemiş ve tehcir sırasında Rusya'ya firar etmiş veya başka mahallerde saklanmış ve henüz buralardan dönmemiş olanların miktarı meçhul olmasından dolayı şimdilik kesin bir bilgi vermek zordur”²⁷

Van Vilâyeti'nden²⁸ gönderilen cevaplardan anlaşıldığına göre, Vilâyet dahilindeki 1570 köyden 116 köy tamamen, 81 köy de kısmen Ermenilerle meskun bulunmaktadır²⁹. Vilâyetin nüfusu düzenli bir şekilde kaydedilmediğinden nüfus üzerine iki tahmin bulunmaktadır. Bunlardan ilki valiliğin kayıtlarına göre yapılan tahmindir:

Müslüman: 201.950, Ermeni: 54.000, Nasturi:10.700, Yezidi: 2.000, Musevi: 2850, Toplam: 270.500.

Fransız, İngiliz, Rus ve Türk memurlarının yaptığı tahmine göre:

Müslüman : 300.800, Ermeni: 68.000, Nasturi: 42.000, Musevi: 3.000, Yezidi: 3.000, Toplam: 416.800.

Ermenilerin iddiasına göre, Van Vilâyeti'nde 80.000 civarında Ermeni bulunmaktadır. Halbuki vilâyetteki Ermeni nüfusu şu anda ancak 1.000 rad-desindedir. Geri kalanı Rusya ve Ermenistan'a firar etmişlerdir³⁰. Buna karşılık Van ve çevresinde 200.000'e yakın Müslüman Ermeniler tarafından öldürülmüştür³¹. Nüfusun kaza üzerine taksimi şu şekildedir³²:

²⁷ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.4-5.

²⁸ Savaşın önce Van Vilâyeti nüfusunun %56.2'i Müslüman, %18.6'sı Ermeni idi. Bkz. Küçük, agm., s.93.

²⁹ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.22.

³⁰ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.16.

³¹ Van'da öldürülen Müslümanlara ait toplu mezarlar Van(merkez), Selim Bey, Erciş (Kışla), Çatbayır ve Alaköyde bulundu. Bkz. Azmi Süslü v.d., *Armenian Massacres in Van, Bitlis, Muş, and Kars Interview with Witnesses*, Ankara,1999, s.5 ; Azmi Süslü,"Van Zeve'deki Türk Katliamı", *Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu* Ankara, 1990 s. 27-29.

³² B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.7,8.

Kaza	Yekun	Müslim	Ermeni	Yezidi	Nasturi	Yahudi
Elban	30.000	20.350	4.000	-----	5.000	600
Gevar	13.200	11.000	600	-----	1.100	500
Hoşab	9.000	7.500	1.500	-----	-----	-----
Çölemerik	9.000	7.800	1.500	-----	1.100	-----
Şemdinan	13.700	11.000	-----	-----	6.000	700
Hakkari Sancağı	74.900	57.950	6.200	-----	9.200	185
Şitak	14.000	9.000	5.000	-----	-----	-----
Mamüretü'l-Reşad	8.000	7.000	400	-----	600	-----
Muradiye	16.000	14.700	900	400	-----	-----
Adilcevaz	15.000	12.000	300	-----	-----	-----
Gevaş	27.000	21.100	5.900	-----	-----	-----
Erciş	35.000	32.100	2.900	-----	-----	-----
Saray	16.000	13.900	100	1.600	400	-----
Van Sancağı	64.600	24.500	29.600	-----	500	-----
Toplam	270.500	201.900	54.000	2.000	10.700	1.850

Tahmin üzerine Van Vilâyeti'nin Nüfusu³³:

Kaza	Yekun	Müslüman	Ermeni	Yezidi	Nasturi	Yahudi
Elban	40.000	30.350	4.000	-----	5.000	650
Gevar	19.500	16.250	600	-----	2.600	500
Hoşab	11.650	10.150	1.500	-----	-----	-----
Çölemerik	79.750	29.300	200	-----	29.300	950
Şemdinan	25.000	21.100	-----	-----	3.000	900
Hakkari Sancağı	176.350	127.150	6.300	-----	39.900	3.000
Şitak	19.000	13.000	6.000	-----	-----	-----
Mamüretü'l-Reşad	10.000	8.400	600	-----	1.000	-----
Muradiye	25.000	23.200	1.250	500	-----	-----
Adilcevaz	21.000	15.500	5.500	-----	-----	-----
Gevaş	30.000	28.950	800	-----	-----	-----
Erciş	38.000	33.500	4.500	-----	-----	-----
Saray	18.200	14.950	200	100	500	-----
Van Sancağı	79.250	33.000	35.650	-----	600	-----
Toplam	416.800	295.800	68.000	600	42.000	3.000

³³ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.9.

Bitlis Vilâyeti'nin nüfusu³⁴, diğer vilâyetlere göre daha geç bir şekilde merkeze ulaşmıştır. Vilâyetin nüfusu, Dahiliye Nezareti'ne 4 Ocak-1 Şubat 1919 tarihleri arasında dört ayrı telgrafla gönderilmiştir. Vali Mazhar Bey Vilâyet nüfusunu şu şekilde bildirmiştir:

"... Vilâyetin her tarafında % 30 nisbetinde vücudu tahmin edilen nüfus-
ı mektume ve gayr-i muharrere hariç olduğu halde Bitlis Merkez Kazası si-
cill-i nüfusda 38.817 İslam, 18.640 Ermeni ve 386 Protestan ve 359 Süryani
ve 84 Katolik kayıtlı olup İslamlardan bir kısmı ahval-i harbiye münasebetiy-
le şehit ve telef olmuş, Ermeniler ise vilâyet haricine sevk olunarak buralar-
da pek cüz'i mikdarı kalmıştır.

Kaza	İslam	Ermeni	Süryani	Keldani
Mutki	18.000	700		
Ahlat(1)	10.375	9.600 gayri müslim kayıtlıdır.		
Siirt	29.917	2151	716	1513
Şirvan	15.695	799	1.298	-----
Garzan	14.681	3.829	1.275	56
Pervari	6.436	1.326	-----	1.787
Şirnak	6.478	96	608	421
Muş(2)	15.000	Beş kazada toplama 514 Ermeni	-----	-----
Malazgirt	2.000		-----	-----
Bulanık	3.000		-----	-----
Varto	12.000		-----	-----
Sason	30.000		-----	-----
Genç	10.410	677	-----	-----
Çapakçor	17.646	-----	-----	-----
Kulp	21.610	86	-----	-----
Eruh	16.358	1.790	96	570
Hizan(3)	20.000	5.000	-----	-----

(1) İslamlardan cüz'i mikdarı mevcut ve diğerleri hala iltica ettikleri mahallerde mukim buldukları ve Ermenilerden kimse bulunmadığı.

(2) Savaştan önce Muş Sancağı'nda mevcut olup harice iltica eden İslamlar 150.000 ve tahcir ettirilen ve Ruslara iltihak eyleyen Ermeniler 65.000 nüfus olduğu ve İslamlar iltica eyledikleri mahallerden peyderpey avdet etmekte olduğundan Ermenilerden avdet eden bulunmadığı.

(3) Avdet edebileceklerle beraber.

³⁴ Savaştan önce Bitlis Vilayeti nüfusunun %63.7'si Müslüman, %33'ü Ermeni idi. Küçük, agm., s.93.

Bitlis Vilâyeti dahilindeki beşbin küsur köyden 169'u Ermeni'dir"³⁵. Savaş ve Ermenilerin şehirde yaptığı katliam dolayısıyla şehirde Müslüman nüfusu 4000 kişiye inmişti.³⁶

Erzincan Mutasarrıflığı'ndan nüfusla ilgili 9 Kasım 1918'de Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgrafta Ermenilerle meskun 27 köy olduğu belirtiliyordu ve nüfusun kazalara göre taksimi, tahmini olarak şöyle veriliyordu³⁷:

Kaza	İslam	Ermeni	Rum
Erzincan	10.039	4.000	304
Refahiye	23.820	450	1.779
Kemah	20.050	2.500	660
Kuruçay	11.720	70	---
Pülümür	10.200	90	---
Toplam	75.829	7.110	2.743

Urfa Mutasarrıflığı'ndan³⁸ 19 Kasım 1918' de gelen sonuçlar şöyle idi:

Kaza	Müslüman Türk	Arap	Ermeni	Katolik Ermeni	Süryani	Musevi
Merkez Kaza	60.000	12.000	4.400	600	3.000	500

Kaza	Müslüman-Türk	Arap	Ermeni
Birecik	28.000	-----	500
Suruç	28.200	-----	-----
Harran	4.000	8.000	-----

*"Bugün gayrimüslimlerin nefsi-i Urfa Kasabasıyla Birecik Kasabası'nda meskun olup köylerde meskun olmadıkları tahkikat ve mahallerinden gelen bilgilerden anlaşılmaktadır"*³⁹.

³⁵ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.11, 12, 13, 14, 15

³⁶ Kenan Arıncı, "Bitlis'te Nüfus Hareketleri", Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, sayı: 21, 1995, Erzurum, s.54.

³⁷ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.19 ve 21.

³⁸ Savaştan önce Urfa Sancağı'nın Ermeni nüfusu 18.370 idi. Bkz. Gürün, *Ermeni Dosyası*, s.104.

³⁹ B.O.A. DH.SN.THR. 82/55, lef.19 ve 30.

Osmanlı Hükümeti Dahiliye Nezareti vilâyetlerden gelen bilgileri değerlendirek Paris Sulh Konferansı'na hazırlandı. Hükümet Ermeni Meselesi ile ilgili düşüncelerini içeren bir muhtırayı 12 Şubat 1919'da Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiserlerine sundu. Bu muhtırada, Vilâyet-i Şarkıyye'de nüfusun %80'ini Müslümanların oluşturduğundan, Ermenilerin her yerde küçük bir azınlık halinde bulunduğundan, Ermeni çetelerinin bir milyondan fazla Müslümanı katlettiğinden ve bunların Çar Ordusu tarafından silahlandırıldığından bahsediliyordu⁴⁰. Bu muhtıraya Ermenilerin verdiği cevapta, Türk iddiaları reddediliyor, Türk nüfus istatistiklerinin eksik, yanlış ve yalan olduğu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Doğu Vilâyetlerinde Ermeni-Hıristiyan hakimiyetinin mevcut olduğu iddia ediliyordu⁴¹.

Barış Konferansı bu iki iddia karşısında kesin neticeler elde etmek, Doğu Anadolu'da bir Amerikan mandasının oluşturulabilmesi ve Büyük Ermenistan'ın kurulması için şartları incelemek üzere bölgeye heyetler göndermeye karar verdi. Bu heyetlerin en önemli görevlerinden birisi hiç şüphesiz gittikleri bölgelerin nüfusunu tespit etmektir. Dahiliye Nezareti Doğu Vilâyetlerine ve Erzincan Mutasarrıflığı'na gönderdiği 12 Mart 1919 tarihli şifre telgrafta, gelecek olan İngiliz ve Amerikan heyetlerine karşı dikkatli olunmasını istiyor ve şöyle diyordu: "*...Rus istilası esnasında ahali-i İslamiyenin birçoğu civar vilâyetlere hicret ederek eylevm memleketlerine dönmek üzere buldukları cihetle oralarda bulunan nüfus-ı İslamiyenin eylevm mevcut olanlardan olmadığı ve yerlilerin bir haylisi memleketlerine peyderpey dönmekte oldukları hususatin gelen heyetlere icab eden tarzda ifasıyla yanlış malumat toplamalarına meydan verilmemesi*"⁴².

1919 yılı Temmuzunda Bitlis, Van ve Erzurum Vilâyetlerini dolaşarak Paris Barış Konferansı'na raporlarını sunan Yüzbaşı Niles ve Sutherland adındaki iki subay bu vilâyetlerdeki Ermeni nüfusunun çok az olduğunu, bunun ise Rus işgali sırasında Müslümanları katleden Ermenilerden kaynaklandığını, bu kötülükleri yapan Ermenilerin Ruslarla birlikte kaçtıklarını belirttiikten sonra nüfus durumunu şöyle veriyorlardı⁴³:

⁴⁰ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ankara 1960, s.677-679.

⁴¹ Richard G. Hovannisian, *The Republic of Armenia*, Vol. I, s. 421-423.

⁴² B.O.A. DH.ŞFR.97/121

⁴³ USA.NA. Paris Peace Conference 184.021/175.

Bitlis Merkez Kazası	Savaştan Önce	Savaştan Sonra (Ağustos 1919)
Müslüman	30.000	4.000
Ermeni	10.000	-----

Mülteciler yavaş yavaş dönüyorlar.

Van Vilâyeti	Savaştan Önce	Savaştan Sonra (Ağustos 1919)
Müslüman	301.000	150.000
Ermeni	68.000	700
Nasturi	42.000	-----

Van Şehri	Savaştan Önce	Savaştan Sonra (Ağustos 1919)
Müslüman	43.000	8.000
Ermeni	15.000	60

Bayezid Sancağı(x)	Savaştan Önce	Savaştan Sonra (Ağustos 1919)
Müslüman	103.000	86.000
Ermeni	7.500	-----
Kafkasyalı Göçmenler	-----	7.500

(x) Yaklaşık 7.000 Müslüman Ermeniler tarafından öldürülmüştür. Geri dönmesi beklenen Müslümanların sayısı 20.000'dir. 205 Müslüman köyü tahrip edilmiştir.

Bayezid Şehri	Savaştan Önce	Savaştan Sonra (Ağustos 1919)
Müslüman	5.000	2.460
Ermeni	1.000	-----

Diyadin	Savaştan Önce	Savaştan Sonra (Ağustos 1919)
Müslüman	19.640	6.500
Ermeni	1.000	-----

Erzurum Kazası	Savaştan Önce	Savaştan Sonra (Ağustos 1919)
Müslüman	83.070	68.362
Ermeni	15.020	76

1918 yılının son ayları ve 1919 yılı içerisinde İstanbul basını da Vilâyât-ı Şarkıyye üzerinde sıkça durdu. Gazeteler özellikle bu vilâyetlerde bulunan Müslümanların yek vücut olduklarını söylüyorlar, Ermenilik ve Kürtlük iddialarını reddediyorlardı. Yeni Gün Gazetesi 23 Aralık 1918 'de, Vakit Gazetesi 27 Aralık 1918'de, Hadisat Gazetesi hemen hemen bütün sayılarında bu iddialara cevap vermekteydi.

Tasvir-i Efkâr Gazetesi 14 Aralık 1918'de Kürt ve Ermeni iddialarını reddet-tikten sonra harpten önce Vilâyât-ı Şarkıyye'nin nüfusunu şu şekilde veriyordu⁴⁴:

⁴⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 14 Kanun-ı Evvel 1334/ 14 Aralık 1918, No: 2590.

Vilâyet	İslam	Ermeni	Anasır-ı Muhtelife	Nüfus-ı Umûmi
Van	179.380	67.792	11.696	259.141
Mamuretü'l-Aziz	446.379	76.070	2.762	525.211
Erzurum	673.279	125.657	12.347	815.283
Bitlis	309.999	114.704	12.776	437.479
Sivas	939.735	143.406	85.299	1.168.440
Diyarbakır	492.101	55.891	66.948	614.940
Yekûn	3.040.873	583.520	196.101	3.820.494

Türk tahminleri, Türk-Ermeni olayları ve tehcir sırasında 300.000 ila 400.000 Ermeninin hayatını kaybettiğini ortaya koymaktadır. Savaşın önce verilen rakamlar göz önünde bulundurulursa yaklaşık bir milyon Ermeninin hayatta olduğu ortaya çıkar. Robert Koleji Müdürü Caleb F. Gates İngiliz Komiseri Rumbold'a yazdığı 16 Şubat 1921 tarihli raporda, Ermeni Patrikhanesinin de tastik ettiği Ermeni kayıplarını 355.000 olarak veriyor, geriye kalanların yaklaşık 600.000'inin hala Türk topraklarında bulunduğunu yazıyordu⁴⁵. 1927 nüfus sayımında Türkiye'de 123.602 Ermeninin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 900.000 göçmene bu rakam ilave edilirse 1.023.602 sayısı çıkmaktadır. 1914 yılı sayımındaki Ermeni nüfusundan bu çıkarılırsa geriye 200.000 en fazla 300.000 civarında bir rakam çıkar. Bu kayıp savaş sırasında İtilaf Devletleri safında savaşan, tehcir sırasında hayatını kaybeden veya eşkıyalar tarafından öldürülen Ermeni sayısıdır⁴⁶.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Ermeniler bütün gayretlerine rağmen Doğu Anadolu'da nüfus çoğunluğunu sağlayamamışlardır. XIX. yüzyılın başından itibaren Büyük Devletlerin tahrikleriyle harekete geçen Ermeniler bölgede kendilerine ait bir tarih ve devlet oluşturma gayretine girişmişler, fakat bunda başarılı olamamışlardır. Bu başarısızlığın en önemli sebebi, Ermenilerin bölgede nüfus olarak azınlıkta olmalarıdır. Altı Vilayet olarak bilinen Bitlis, Van, Diyarbakır, Mamüretülaziz, Sivas ve Erzurum vi-

⁴⁵ Salahi R. Sonyel, *The Great War and the Tragedy of Anatolia*, Ankara, 2000, s.166. Bugün hiçbir belge ve delil olmamasına rağmen hala bir milyondan fazla Ermeninin öldürüldüğünü iddia eden jenosid senaryocuları vardır. Bunların başında Vahakn N. Dadrian gelmektedir. Bkz. Vahakn N. Dadrian, *Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid*, Terc: Yavuz Alogan, İstanbul, 1995., s.11.

⁴⁶ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Van, 1990, s.142.

layetlerinde 1912 yılında yaşayan Ermenilerin sayısı 870.000 idi. Dolayısıyla Altı Vilayetteki Ermeni nüfusu toplam nüfusun beşte biri bile değildir. Bu şartlar altında modern bir devlet kurmanın imkansızlığı açıktır⁴⁷.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını ve bu savaşa Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri safında katılmasını fırsat sayan Ermeniler Doğuda Ruslarla, Güneyde Fransızlarla ve İngilizlerle birlikte Osmanlı ordusuna saldırmışlar ve masum halkı katletmişlerdir. Yukarıda verilen tablolar tahlil edildiğinde ortaya çıkan genel sonuç şudur: Savaş sona erdiğinde Doğu Anadolu ve Kafkasya'da 1.200.000'den fazla Müslüman yerlerinden sürülmüş, 1.000.000'dan fazlası da hayatını kaybetmiştir. Anadolu'nun tamamında 600.000 Ermeni ve 2.500.000 de Müslüman ölmüştür⁴⁸.

Mondros Mütarekesi ile birlikte tarihi emellerinin gerçekleşme zamanının geldiğine inanarak Büyük Devletlere müracaat etmişler ve savaş boyunca yaptıkları yardımların karşılığını istemişlerdir. Onların bu devletlere yaptıkları en büyük yardım, sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir milyon-dan fazla Müslüman Türkü katletmiş olmalarıdır.

Ermenilerin Paris Barış Konferansı sırasındaki en önemli iddiaları, savaş öncesinde Doğu Vilâyetlerinde nüfus bakımından çoğunlukta oldukları idi. Osmanlı Hükümeti yukarıda verdiğimiz, bu vilâyetlerden gelen bilgilere dayanarak bu iddialara karşılık vermiştir. Bu resmi yazışmalar, Ermenilerin hem savaş öncesinde hem savaş sonrasında bu bölgede çoğunlukta olmadıklarını göstermektedir. Bu bilinen gerçek tarafsız, resmi belgelerle bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bütün bu rakamlar Ermenilerin iddia ettiği gibi Birinci dünya savaşında 2-3 milyona varan katliamların olmadığını tersine Müslümanların katledildiğini ortaya koymaktadır. Ermenilerin çoğunlukta olduklarını iddia ettikleri Doğu Anadolu'da bile savaştan önce nüfusun ancak %15'ini teşkil ettikleri görülmektedir⁴⁹.

⁴⁷ Justin McCarthy, "Ermeni Terörizmi: Zehir ve Panzehir Olarak Tarih", Ankara Üniversitesi Uluslararası Terörizm Sempozyumu, Ankara, 1984. s.84.

⁴⁸ "Eğer Türklerin yaptıkları bir soykırımsa, kurbanlardan daha çok katillerin öldüğü ilginç bir soykırımdır." Bkz. McCarthy, "Ermeni Terörizmi..."s.85.

⁴⁹ Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni nüfusu en çok 1.300.000 olduğu kaynakların verdiği bilgilerden ortaya çıkmaktadır. Bkz. Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, s.23.

Bu sırada göze çarpan diğer önemli bir nokta da, Ermenilerin Türkler tarafından kendilerine yapıldığını iddia ettikleri sürgün ve katliamın daha betelerini Doğu Anadolu ve Kafkasya'nın Müslüman Türk sakinlerine uygulamış olmalarıdır. Yalnızca Doğu Anadolu'nun altı Vilâyetinde (Erzurum, Sivas, Bitlis, Van, Diyarbakır ve Elazığ) ve Trabzon'da nüfusun yüzde otuzu 1912-1922 yılları arasında ölmüştür.⁵⁰Bu ölümlerin hemen hemen hepsi Ruslar tarafından teçhiz edilerek eğitilen Ermeniler tarafından gerçekleştirilmiştir.

⁵⁰ Justin Mc.Carthy, **Ölüm ve Sürgün**, İstanbul, 1998, s.273.

ÖZET

Bu çalışmada Mondros Mütarekesi'nden sonra Vilâyât-ı Şarkiyye içerisinde bulunan Erzurum, Van, Bitlis ve Diyarbakır vilâyetlerinin nüfus durumu ele alınmıştır. Ermenilerin Paris Sulh Konferansı'nda ileri sürdükleri iddialar, bu Vilâyetlerin Valilerinden gelen telgraflarla reddedilmiştir. Bu telgraflar, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra Doğu Vilâyetlerinde Türklerin nüfus olarak üstün olduklarını göstermektedir. Ayrıca Türklerin Ermenilere karşı bir soykırım hareketine girişmediklerini de ortaya koymaktadır. Çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden belgelerle birlikte yabancı gözlemcilerin de görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ermeni Nüfus İddiaları, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Doğu Vilâyetleri.

ABSTRACT

The object of this article is to expose the population of the Provinces of Erzurum, Van, Diyarbakır and Bitlis after the Mondros Armistice. At Paris Peace Conference Armenians' population claims were refused with telegraphs came from these provinces governors. These telegraphs showed that the size Turkish population was bigger than the Armenians before and after the World War I in the eastern provinces. Hence these telegrams also proved that there had been no genocide during the war. In this study in addition to the documents ottoman archives the report of foreign observers are also utilized.

Key Words

Armenian Population Claims, First World War, Ottoman State, East Provinces.